दध्योदनन्तु जीवाय शुक्राय च घृतोदनम् ।
शनैश्चराय कृषरमाजमांसञ्च राहवे ।
चित्रोदनन्तु केतुभ्यः सर्व्वभक्षैः समर्च्चयेत् ॥'
स्कन्दपुराणम् ।
'जन्मभूर्गोत्रमेतेषां वर्णस्थानमुखानि च ।
योऽज्ञात्वा कुरुते शान्तिं ग्रहास्तेनावमानिताः ॥
उत्पन्नोऽर्कः कलिङ्गेषु यमुनायाञ्च चन्द्रमाः ।
अङ्गारकस्त्ववन्त्यान्तु मगधे तु हिमांशुजः ॥
सैन्धवेषु गुरुर्जातः शुक्रो भोजकटे तथा ।
शनैश्चरस्तु सौराष्ट्रे राहुर्वैराटिकापुरे ।
अन्तर्वेद्यां तथा केतुरित्येता ग्रहभूमयः ॥
आदित्यः काश्यपो गोत्र आत्रेयश्चन्द्रमा भवेत् ।
भारद्वाजो भवेद्भौमस्तथात्रेयश्च सोमजः ॥
सुरपूज्योऽङ्गिरोगोत्रः शुक्रो वै भार्गवस्तथा ।
शनि काश्यप एवायं राहुः पैठीनसिस्तथा ।
केतवो जैमिनेयाश्च ग्रहा लोकहिते रताः ॥'
कात्यायनः ।
'तद्गोत्रजाती अज्ञात्वा होमं यः कुरुते नरः ।
न तस्य फलमाप्नोति न सन्तुष्यन्ति देवताः ॥
न हुतं न च संस्कारो न च यज्ञफलं लभेत् ।
ब्राह्मणौ भार्गवाचार्य्यौ क्षत्रियावर्कलोहितौ ॥
वैश्यौ सोमबुधौ चैव शेषान् शूद्रान् विनिर्द्दिशेत् ॥'
शान्तिदीपिकायाम् ।
'शुक्रार्कौ प्राङ्मुखौ स्थाप्यौ शशाङ्कार्कौ च दक्षिणौ ।
उत्तरास्यौ गुरुबुधौ पश्चिमास्यास्तथापरे ॥'
अग्निप्रणयनानन्तरं ग्रहावाहनमाह वैशम्पायनः ।
'अग्निप्रणयनं कृत्वा पश्चादावाहयेत् सुरान् ।
मध्ये तु भास्करं विद्याल्लोहितं दक्षिणेन तु ॥'
यद्यपि ग्रहादीनां बहवः शब्दा वाचकाः सन्ति शब्दोपहितश्चार्थोऽर्थोपहितः शब्दो वा देवता उभयथापि शब्दनियमात् अविनिगमकः स्यात् तथापि बहुषु दृष्टत्वात् सूर्य्यादिशब्देन ग्रहाणां देवतात्वम् । तेन सूर्य्यसोमकुजबुधबृहस्पतिशुक्रशनैश्चरराहुकेतुपदैर्देवतात्वम् । अधिदेवतानान्तु त्र्यम्बकोमास्कन्दविष्णुब्रह्मेन्द्रयमकालचित्रगुप्तानामेभिरेव पदैः । तथा प्रत्यधिदेवतानाञ्च अग्न्यप्पृथिवीविष्णुन्द्रशचीप्रजापतिब्रह्मणामेभिरेव पदैः । तथा विनायकदुर्गावाय्वाकाशाश्विनामेभिरेव । इति कृत्यप्रदीपः ॥*॥
शान्तिदीपिकोक्तध्यानानि प्रयोगे वक्ष्यन्ते ।
लोकपालमन्त्रानाह भविष्ये ।
'न्यासमन्त्रानहं वक्ष्ये लोकपालात्मकानिह ।
इन्द्रस्तु महसा दीप्तः सर्व्वदेवाधिपो महान् ।
वज्रहस्तो महासत्त्वस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
आग्नेयः पुरुषो रक्तः सर्व्वदेवमयोऽव्ययः ।
धूमकेतुरनाधृष्यस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
यमश्चोत्पलवर्णाभः किरीटी दण्डधृक् सदा ।
धर्म्मसाक्षी विशुद्धात्मा तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
निर्ऋतिस्तु पुमान् कृष्णः सर्व्वरक्षोऽधिपो महान् ।
खड्गहस्तो महासत्त्वस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
वरुणो धवलो जिष्णुः पुरुषो निम्नगाधिपः ।
पाशहस्तो महाबाहुस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
वायुश्च सर्व्ववर्णोऽयं सर्व्वगन्धवहः शुभः ।
पुरुषो ध्वजहस्तश्च तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
गौरो यस्तु पुमान् सौम्यः सर्व्वौषधिसमन्वितः ।
नक्षत्राधिपतिः सोमस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
ईशानः पुरुषः शुक्लः सर्व्वविद्याधिपो महान् ।
शूलहस्तो विरूपाक्षस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
पद्मयोनिश्चतुर्मूर्त्तिर्हेमवासाः पितामहः ।
यज्ञाध्यक्षश्चतुर्वक्त्रस्तस्मै नित्यं नमो नमः ॥
योऽसावनन्तरूपेण ब्रह्माण्डं सचराचरम् ॥
पुष्पवद्धारयेन्मूर्द्ध्नि तस्मै नित्यं नमो नमः ।
ॐकारपूर्व्वका ह्येते न्यासे बलिनिवेदने ।
मन्त्राः स्युः सर्व्वकार्य्याणां वृद्धिपुष्टिफलप्रदाः ॥'
हयशीर्षपञ्चरात्रे ।
'अथवा कामतः कुर्य्यात् सूक्ष्मरत्नादिनिर्म्मितम् ।
द्विभुजं हंसपृष्ठस्थं दक्षिणेनाभयप्रदम् ॥
वामेन नागपाशन्तु धारयन्तं सुभोगिनम् ।
मौलिनं वा महाभागं कारयेद्यादसां पतिम् ॥
वामे तु कारयेद्वृद्धिं दक्षिणे पुष्करं शुभम् ।
नागैर्नदीभिर्यादोभिः समुद्रैः परिवारितम् ॥
कृत्वैवं वरुणं देवं प्रतिष्ठाविधिमाचरेत् ॥'
पुष्करं तत्पुत्रम् । तथा प्रसन्नवदनमिति ध्यानं वक्ष्यते । वरुणमन्त्रोद्धारस्तु तत्रैव ।
'अष्टाविंशान्तबीजेन चतुर्द्दशयुतेन च ।
अर्द्धेन्दुबिन्दुयुक्तेन प्रणवोद्दीपितेन च ॥'
तेन ॐ वौं इति मन्त्रः ।
'प्रतिमायां स्थितिं कृत्वा प्रणवेन निरोधयेत् ।
पूजयेत् गन्धपुष्पाद्यैः सान्निध्यं पाशमुद्रया ॥'
स्थितिं प्राणप्रतिष्ठाम् । निरोधयेत् अन्तर्गताङ्गुष्ठमुष्टिभ्यां निरोधमुद्रां दर्शयेत् । दानकल्पतरुरत्नाकरयोर्व्वह्नृचगृह्यपरिशिष्टम् ॥ अथातो वरुणविधिं वापीकूपतड़ागयज्ञं व्याख्यास्यामः । पुण्ये तिथिकरणे शुभे नक्षत्रे प्रतीचीं दिशमास्थाय प्राक्प्रवणे उदक्प्रवणे वा उदक्समीपे अग्निमुपसमाधाय वारुणं श्रपयित्वा आज्यभागान्तं हुत्वा चतस्र आज्याहुतीर्जुहुयात् । समुद्रज्येष्ठा इति प्रत्यृचं ततो हविषा अष्टभिर्जुहुयात् । तद्वायामि ब्राह्मणा वन्दमानः इति पञ्च । त्वन्नोऽग्ने वरुणस्य विद्वानिति द्वे इमं मे वरुणं स्रग्वी हवेति च स्विष्टिकृतञ्च नवमं नव वै प्राणाः प्राण इव आपस्तस्मादापो नवभिर्जुहोति ॥*॥ मार्जनान्ते धेनुमवतारयेत् । अवतार्य्यमाणान्तामनुमन्त्रयेत् । इदं सलिलं पवित्रं कुरुष्व शुद्धः पूतो मृतः सन्तु नित्यं तारयन्ती सर्व्वतीर्थाभिषिक्तं लोकालोकं तरते तीर्य्यते च । इत्यनेन पुच्छाग्रे यजमानः स्वयं लग्न आचार्य्येणान्वारब्ध उत्तीर्य्य आपोऽस्मान्मातरः शुन्धयन्त्विति ऐशान्यां दिशि उत्थापयेत् । सुयवसा भगवतीह भूया इति हिं कृतञ्चेत् तदा हिं कृण्वती वसुमती वसूनामिति जपेत् । तां सचेलकण्ठां कनकशृङ्गीं वृषप्रजां रूप्यखुरां कांस्योपदोहां विप्राय सामगाय दद्यात् इतरां वा । यथाशक्ति दक्षिणा च देया इति । तत उत्सर्गं कुर्य्यात् । देवपितृमनुष्याः प्रीयन्तां इत्याह शौनकः । यजमानो ब्राह्मणान् भोजयित्वा स्वस्ति वाचयीतेति । अस्यार्थः । तिथ्यादीनां शुभत्वं पूर्व्ववचनेभ्यो ज्ञेयम् । एष एव विधिर्गोभिलपारस्करगृह्योक्तकर्म्मानुष्ठातृभ्यामनुष्ठीयते ।
'यन्नाम्ना तं स्वशाखायां परोक्तमविरोधि च ।
विद्वद्भिस्तदनुष्ठेयमग्निहोत्रादि कर्म्मवत् ॥'
इति छन्दोगपरिशिष्टात् ॥
ततश्च अग्निमुपसमाधायेति स्वस्वगृह्योक्तविधिनाग्निं संस्थाप्य वारुणं वरुणदेवताकं चरुं निष्पाद्य आज्यभागान्तं हुत्वा इति छन्दोगेतरपरम् । स तु विरूपाक्षजपान्तां कुशण्डिकां समाप्य महाव्याहृतीर्हुत्वा प्रकृतं कर्म्म कुर्य्यात् । तत्र प्रथमतः पिङ्गभ्रूश्मश्रु इत्यादि पुराणीयं ध्यात्वा अग्ने त्वं वरुणनामासीति नाम कुर्य्यात् ।
'प्रतिष्ठायां रोहितश्च वास्तुयागे प्रजापतिः ।
जलाशयप्रतिष्ठायां वरुणः समुदाहृतः ॥'
इति स्मृतेः ।
तत आवाह्य पूजयित्वा समित्प्रक्षेपानन्तरं महाव्याहृतिहोमं कृत्वा समुद्रा ज्येष्ठा इत्यादि चतुर्भिर्मन्त्रैश्चतस्र आहुतीर्जुहुयात् । ॐ तद्वायामीति ॐ तदिदन्नक्तमिति ॐ शुनःशेपो हीति ॐ अवते हेलौ वरुण इति ॐ उदुत्तममिति पञ्चभिः ॐ त्वन्नोऽग्ने इति द्वाभ्यां ॐ इमां वरुण इत्येकेन एवं स्थानत्रयोक्तैर्व्वह्नृचोक्तैः प्रत्येकमष्टभिर्मन्त्रैश्चरुं चतुरावर्त्तं भृगुगोत्रो भार्गवप्रवरश्च पञ्चावर्त्तं स्रुचा जुहुयात् । अग्नये स्विष्टिकृते च । ततः कुशण्डिकोक्तविधिना शेषं समापयेत् । नव वै प्राणा इति नवाहुतिस्तुतिः । मार्जनान्त इति यजमानाभिषेकः । तद्विधानन्तु मत्स्यपुराणे ।
'गजाश्वरथ्यावल्मीकसङ्गमात् ह्रदगोकुलात् ।
मृदमादाय कुम्भेषु प्रक्षिपेच्चत्वरात्तथा ॥
गोरोचनाञ्च सिद्धार्थान् गन्धान् गुग्गुलुमेव च ।
स्नपनं तस्य कर्त्तव्यं पञ्चभङ्गसमन्वितम् ।
पूर्त्तकर्त्तुर्महामन्त्रैरेवं कृत्वा विधानतः ॥'
पञ्चभङ्गाश्च शान्तिकपौष्टिककल्पतरूक्ताः ।
'अश्वत्थोडुम्बरप्लक्षवटचूतस्य पल्लवाः ॥'
महामन्त्रैः । सुरास्त्वामभिषिञ्चन्त्वित्यादिभिः ।
एतत्पर्य्यन्तं कूपेऽपि । कापिले ।
'ऐशान्यां स्थापयेद्यूपं खातात् पञ्चकरान्तरम् ।
यूपवृक्षेतिमन्त्रेण सर्पाकारं सुशोभनम् ।
पूजयित्वा तु वस्त्राद्यैस्ततो यष्टिं प्रचालयेत् ॥'
मात्स्ये ।
'त्र्यरत्निमात्रो यूपः स्यात् क्षीरिवृक्षविनिर्म्मितः ।